Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 7. 10. 2021, sp. zn. 28 Cdo 2527/2021, ECLI:CZ:NS:2021:28.CDO.2527.2021.1

Číslo: 62/2022

Právní věta:

Spravedlivým důvodem pro nabytí obohacení se primárně rozumí důvod právní. O existenci spravedlivého důvodu, jenž není důvodem právním a plyne ze zásad slušnosti a zvyklostí soukromého života, lze uvažovat jen zcela výjimečně.

Za právní důvod pro nabytí obohacení lze zásadně označovat právní skutečnost, jež obohacenému zakládá právo, aby na úkor ochuzeného získal majetkový prospěch, respektive aby si tento majetkový prospěch podržel, případně právní normu, z níž takové oprávnění vyplývá přímo.

Ustanovení § 29 zákona č. 229/1991 Sb. ve znění účinném do 31. 12. 2012 a § 13 zákona č. 428/2012 Sb. nezakládala právní důvod k užívání historického majetku církví ve vlastnictví státu třetími osobami.

Soud: Nejvyšší soud

Datum rozhodnutí: 07.10.2021

Spisová značka: 28 Cdo 2527/2021

Číslo rozhodnutí: 62

Číslo sešitu: 6

Typ rozhodnutí: Rozsudek

Hesla: Bezdůvodné obohacení

Předpisy: § 13 zákona č. 428/2012 Sb.
§ 29 zákona č. 229/1991 Sb. ve znění do 31. 12. 2012
§ 2991 o. z.
§ 60a zákona č. 219/2000 Sb.

Druh: Rozhodnutí ve věcech občanskoprávních, obchodních a správních

Dotčená rozhodnutí:

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 13. 5. 2020, sp. zn. 23 Cdo 82/2019, uveřejněný pod číslem 108/2020 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek, část občanskoprávní a obchodní

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 25. 9. 2019, sp. zn. 28 Cdo 2282/2019

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. 8. 2017, sp. zn. 28 Cdo 5374/2016

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 8. 6. 2011, sp. zn.28 Cdo 4092/2010

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 10. 7. 2020, sp. zn. 28 Cdo 527/2020

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 1. 10. 2018, sp. zn. 28 Cdo 1211/2018

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 15. 9. 2020, sp. zn. 28 Cdo 2476/2020

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 20. 5. 2020, sp. zn. 28 Cdo 791/2020

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 24. 6. 2020, sp. zn. 23 Cdo 3660/2019

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 25. 11. 2020, sp. zn. 22 Cdo 2969/2020

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 15. 4. 2021, sp. zn. 26 Cdo 3054/2020

Sbírkový text rozhodnutí:

Nejvyšší soud zamítl dovolání žalovaného proti rozsudku Městského soudu v Praze ze dne 28. 4. 2021, sp. zn. 72 Co 458/2020.

I.
Dosavadní průběh řízení

1. Obvodní soud pro Prahu 4 mezitímním rozsudkem ze dne 1. 10. 2020, č. j. 40 C 30/2019-123, vyslovil, že je nárok žalobkyně (státní příspěvkové organizace) na zaplacení bezdůvodného obohacení po právu. Žalobkyně se po žalovaném (bytovém družstvu) domáhala zaplacení částky 100 604 Kč s příslušenstvím coby bezdůvodného obohacení, jež žalovanému vzniklo v době od 1. 1. 2016 do 19. 9. 2016 tím, že měl na pozemcích České republiky, s nimiž je příslušná hospodařit žalobkyně, umístěny bytové domy č. p. 1842–1845 v katastrálním území M., obci P. Do 31. 12. 2015 žalovaný dotčené pozemky užíval na základě nájemní smlouvy na dobu určitou uzavřené mezi účastníky řízení dne 17. 5. 2012. Zmíněné budovy žalovaný získal v souladu s kupní smlouvou ze dne 24. 6. 2002, již sjednal s městskou částí Praha 12. Pozemky pod stavbami však na žalovaného nemohly být převedeny, neboť představovaly historický majetek církví, a nakládání s nimi tak bylo vyloučeno blokačním ustanovením § 29 zákona č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon č. 229/1991 Sb.“). Citované ustanovení bylo od 1. 1. 2013 zrušeno derogační normou v § 21 zákona č. 428/2012 Sb., o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi a o změně některých zákonů (dále jen „zákon č. 428/2012 Sb.“); ode dne 5. 1. 2012 do dne 5. 2. 2014 byly ovšem předmětné pozemky blokovány v souladu s § 13 zákona č. 428/2012 Sb. Dne 19. 9. 2016 pak byly sporné nemovitosti bezúplatně převedeny na žalovaného. Soud konstatoval, že v postupu žalobkyně při vyřizování žádosti žalovaného o převod pozemků nespatřuje žádnou nepřiměřenou či svévolnou liknavost. Nájemní smlouvu uzavřenou mezi účastníky dne 17. 5. 2012 pak – oproti názoru žalovaného, jenž vůči nároku žalobkyně započetl požadavek na vrácení nájemného zaplaceného za rok 2015 – neshledal soud neplatnou pro rozpor s dobrými mravy. Sjednáním této nájemní smlouvy se žalobkyně chovala jako řádný hospodář a vhodně napravila nedostatek právní opory pro užívání pozemků žalovaným. Zákon č. 428/2012 Sb., přijatý dne 18. 11. 2012 a vyhlášený dne 5. 12. 2012, na platnosti smlouvy ze dne 17. 5. 2012 nemohl ničeho změnit. Soud proto dospěl k závěru, že základ žalobkyní uplatněného nároku je po právu.

2. Městský soud v Praze rozsudkem ze dne 28. 4. 2021, č. j. 72 Co 458/2020-166, mezitímní rozsudek soudu prvního stupně k odvolání žalovaného potvrdil. Odvolací soud uvedl, že právní posouzení věci obvodním soudem je přiléhavé. Žalovaný užíval pozemky ve vlastnictví České republiky i po skončení

nájemního vztahu ke dni 31. 12. 2015, čímž získal bezdůvodné obohacení ve smyslu § 2991 zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „o. z."). Pro splnění kontraktační povinnosti státu ve smyslu § 60a zákona č. 219/2000 Sb., o majetku České republiky a jejím vystupování v právních vztazích, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon č. 219/2000 Sb."), zákon žádnou lhůtu nestanovil, přičemž na základě provedených důkazů nelze říci, že by se žalobkyně v posuzované kauze dopouštěla jakékoli svévolné liknavosti, nebo dokonce úmyslného prodlužování privatizačního procesu. Dovozuje-li žalovaný, že žalobkyně svůj nárok uplatňuje v rozporu s dobrými mravy, jelikož jí § 13 zákona č. 428/2012 Sb. znemožňoval přenechat jinému k užívání majetek, který měl být předmětem církevních restitucí, není možné přehlížet, že citované ustanovení nabylo účinnosti dne 5. 12. 2012 a nebyly jím dotčeny dříve vzniklé smluvní vztahy, tedy ani nájem založený v projednávané věci smlouvou ze dne 17. 5. 2012. Ze shora uvedených důvodů odvolací soud prvoinstanční rozhodnutí jako věcně správné potvrdil.

II.
Dovolání a vyjádření k němu

3. Proti rozsudku Městského soudu v Praze podal žalovaný dovolání, jež pokládá za přípustné, poněvadž spočívá na dosud neřešené otázce výkladu zákona č. 229/1991 Sb. a zákona č. 428/2012 Sb., jakož i § 2991 o. z. Dovolatel namítá, že již dne 24. 1. 2014 požádal o převod pozemků zastavěných vzpomenutými bytovými domy. Postup žalobkyně byl však „velmi, velmi liknavý", neboť žalovanému poskytovala zavádějící informace o uplatnění restitučního nároku Arcibiskupstvím pražským a i posléze proces privatizace neúměrně prodlužovala, jak se podává z listinných důkazů předložených dovolatelem. Až s účinností ke dni 19. 9. 2016, tedy téměř 2 roky po odpadnutí zákazu nakládání s předmětným majetkem, bylo vlastnické právo k pozemkům převedeno na žalovaného. Nelze souhlasit ani se závěry soudů ohledně hodnocení důkazů, pokud jde o složitost jednání o převodu nemovitostí. Kdyby žalobkyně postupovala informovaně, profesionálně a poctivě, byla by převodní smlouva uzavřena již k 6. 12. 2014 (po ukončení blokace dle § 13 zákona č. 428/2012 Sb.) nebo případně k 1. 1. 2016 (po zániku nájmu) – ani v jednom z těchto případů by přitom žalovanému nevzniklo bezdůvodné obohacení.

4. Dovolatel dále upozorňuje, že se odvolací soud vůbec nevyjádřil k námitce započtení pohledávky dovolatele ve výši 140.155 Kč a dostatečně se nevypořádal ani s poukazem na neplatnost nájemní smlouvy, jíž mu žalobkyně pronajala sporné pozemky, přestože věděla či musela vědět, že byly majetkem církve a jako takové mohou být předmětem projednávaného zákona o tzv. církevních restitucích. Žalovaný tudíž usuzuje, že se mu bezdůvodného obohacení nedostalo, jelikož prospěch získal na základě spravedlivého důvodu, a to § 29 zákona č. 229/1991 Sb., § 13 zákona č. 428/2012 Sb., respektive § 60a odst. 1 zákona č. 219/2000 Sb. Podle literatury platí, že vyplývá-li ze zákona povinnost určité osoby poskytnout jinému prospěch, nemůže toto plnění založit bezdůvodné obohacení ve smyslu § 2991 o. z.

5. Z naznačených důvodů dovolatel navrhuje, aby Nejvyšší soud rozsudek Městského soudu v Praze změnil tak, že vysloví neoprávněnost požadavku žalobkyně, a rozhodl o nákladech řízení před soudy všech stupňů.

III.
Přípustnost dovolání

6. Při rozhodování o dovolání bylo postupováno podle zákona č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu (dále jen „o. s. ř."), ve znění účinném od 30. 9. 2017, které je dle čl. II bodu 2 zákona č. 296/2017 Sb., kterým se mění zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony, rozhodující pro dovolací přezkum.

7. Nejvyšší soud se jako soud dovolací (§ 10a o. s. ř.) po zjištění, že dovolání bylo podáno řádně a včas, osobou k tomu oprávněnou a zastoupenou podle § 241 odst. 1 o. s. ř., zabýval jeho přípustností.

8. Podle § 237 o. s. ř. není-li stanoveno jinak, je dovolání přípustné proti každému rozhodnutí odvolacího soudu, kterým se odvolací řízení končí, jestliže napadené rozhodnutí závisí na vyřešení otázky hmotného nebo procesního práva, při jejímž řešení se odvolací soud odchýlil od ustálené rozhodovací praxe dovolacího soudu nebo která v rozhodování dovolacího soudu dosud nebyla vyřešena nebo je dovolacím soudem rozhodována rozdílně, anebo má-li být dovolacím soudem vyřešená právní otázka posouzena jinak.

9. Přípustnost dovolání nemůže založit část dovolací argumentace, jež směřuje ke zpochybnění závěru soudů nižších stupňů, že si žalobkyně při vyřizování žádosti žalovaného o převod sporných pozemků dle § 60a zákona č. 219/2000 Sb. nepočínala liknavě. Těmito námitkami totiž žalovaný poměrně otevřeně (vzhledem k jeho odkazům na předložené listinné důkazy i explicitní kritice hodnocení důkazů nalézacím a odvolacím soudem) usiluje o zpochybnění skutkového stavu zjištěného Obvodním soudem pro Prahu 4 a Městským soudem v Praze. Nejvyšší soud je však podle procesní úpravy účinné od 1. 1. 2013 skutkovým stavem zjištěným soudy nižších instancí vázán a není oprávněn jej přezkoumávat. Dovolatel tudíž v tomto bodě neuplatňuje jediný zákonem předvídaný dovolací důvod (§ 241a odst. 1 o. s. ř.) a tím spíše nepoukazuje na žádnou otázku ve smyslu § 237 o. s. ř. (podobně srovnej namátkou usnesení Nejvyššího soudu ze dne 1. 8. 2017, sp. zn. 23 Cdo 3228/2017, ze dne 13. 12. 2017, sp. zn. 28 Cdo 4586/2017, a ze dne 16. 9. 2020, sp. zn. 32 Cdo 709/2020).

10. Vypořádání námitky neplatnosti nájemní smlouvy ze dne 17. 5. 2012 odvolacím soudem pokládá Nejvyšší soud za (v daném kontextu) postačující. Jak již soudy v tomto řízení vícekrát akcentovaly, dotčený kontrakt byl sjednán dříve, než se stal účinným § 13 zákona č. 428/2012 Sb., zakazující mimo jiné přenechávání věcí tvořících původní majetek církví jiným osobám k užívání. Ustanovení § 29 zákona č. 229/1991 Sb., účinné v době uzavření nájemní smlouvy, zapovídalo toliko převádění historického majetku církví do vlastnictví jiných osob, nikoli založení užívacího práva k němu (ohledně rozdílů mezi rozsahem blokace církevního majetku dle § 29 zákona č. 229/1991 Sb. a § 13 zákona č. 428/2012 Sb. viz Valeš, V. In: Kříž, J., Valeš, V. Zákon o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi: komentář. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 265–266, a Chocholáč, A. In: Jäger, P., Chocholáč, A. Zákon o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi: komentář. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 157).

11. Pakliže by nájemní smlouva uzavřená před účinností zákona č. 428/2012 Sb. byla kvalifikována jako rozporná s dobrými mravy ve smyslu § 39 zákona č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku, ve znění pozdějších předpisů, jen proto, že se protivila později zakotvenému zákonnému zákazu, byly by tím zákonu č. 428/2012 Sb. nepřímo propůjčeny zpětné účinky, a tím by bylo rovněž citelně zasaženo do práv nabytých stranami zmíněné smlouvy. Nejvyššímu soudu není zřejmé, v zájmu jaké právem chráněné hodnoty by podobné porušení důvěry osob ve stabilitu právního řádu mělo být provedeno. Sám fakt, že v době uzavření kontraktu probíhala v Poslanecké sněmovně Parlamentu České republiky jednání o návrhu zákona o majetkovém vyrovnání s církvemi, jejichž výsledek nebylo možné předvídat, podobný destabilizující zásah do autonomně založeného právního vztahu mezi žalobkyní a žalovaným podle názoru dovolacího soudu neopodstatňuje.

12. Vzhledem k tomu, že nájemní smlouva sjednaná mezi účastníky ze dne 17. 5. 2012 nebyla posouzena jako neplatná, nemohla žalovanému vzniknout pohledávka na vrácení nájemného, jež na základě ní zaplatil za rok 2015. Proto nelze spatřovat žádné relevantní pochybení ve skutečnosti, že se odvolací soud explicitně nevyjádřil k započtení této domnělé pohledávky žalovaným.

13. Dovolání lze nicméně pokládat za přípustné s ohledem na nastolení Nejvyšším soudem dosud

neřešené otázky existence spravedlivého důvodu k užívání pozemků ve vlastnictví státu, jež byly blokovány coby historický majetek církví.

IV.
Důvodnost dovolání

14. Spravedlivým důvodem pro nabytí obohacení se rozumí primárně důvod právní. Toliko zcela výjimečně lze konstatovat, že se navzdory absenci právního důvodu přesun majetkových hodnot opíral o spravedlivý důvod vyplývající – slovy důvodové zprávy k § 2991 o. z. – ze zásad slušnosti a zvyklostí soukromého života [srovnej Petrov, J. In: Hulmák, M. a kol. Občanský zákoník VI. Komentář. Závazkové právo: zvláštní část (§ 2055–3014). Praha: C. H. Beck, 2014, s. 1858–1859; Melzer, F., Csach, K. In: Melzer, F., Tégl, P. a kol. Občanský zákoník: velký komentář. Svazek IX. § 2894–3081. Praha: Leges, 2018, s. 1282; Brim, L., Eliáš, J., Adamová, H. In: Švestka, J., Dvořák, J., Fiala, J. a kol. Občanský zákoník: komentář. Svazek VI (§ 2521 až 3081). 2. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2021, s. 1238–1239; viz též rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 13. 5. 2020, sp. zn. 23 Cdo 82/2019, uveřejněný pod č. 108/2020 Sb. rozh. obč., bod 19]. Jako právní důvod pro nabytí obohacení lze pak zásadně označovat právní skutečnost, jež obohacenému zakládá právo, aby na úkor ochuzeného získal majetkový prospěch, respektive aby si tento majetkový prospěch podržel. Vyplývá-li právo na nabytí prospěchu přímo ze zákona, je možné za právní důvod považovat samotnou právní normu, která dotčenému oprávnění dává vzniknout.

15. S přihlédnutím k tomuto pojetí právního důvodu je pak pro účely posuzovaného případu namístě zdůraznit, že § 29 zákona č. 229/1991 Sb. ve znění účinném do 31. 12. 2012 a § 13 zákona č. 428/2012 Sb., jenž § 29 zákona č. 229/1991 Sb. s určitými modifikacemi nahradil (k tomu srovnej zejména rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 25. 9. 2019, sp. zn. 28 Cdo 2282/2019, a usnesení téhož soudu ze dne 20. 5. 2020, sp. zn. 28 Cdo 791/2020), zakazovaly vyjmenované dispozice s historickým majetkem církví, avšak samy o sobě k tomuto majetku nezakládaly žádná užívací práva třetím subjektům. Nemohly proto ani osobě v pozici žalovaného sloužit jako právní důvod pro užívání sporných pozemků. Smyslem citovaných blokačních ustanovení byla ochrana původního majetku církví před dispozicemi, kterými by mohlo být zmařeno dlouhodobě zamýšlené odčinění majetkových křivd způsobených církvím a náboženským společnostem nedemokratickým režimem, a to do doby přijetí zvláštního zákona, jímž mělo být zmírnění těchto křivd provedeno (ke smyslu § 29 zákona č. 229/1991 Sb. ve znění účinném do 31. 12. 2012 viz například rozsudky Nejvyššího soudu ze dne 28. 8. 2017, sp. zn. 28 Cdo 5374/2016, a ze dne 1. 10. 2018, sp. zn. 28 Cdo 1211/2018, nebo jeho usnesení ze dne 15. 9. 2020, sp. zn. 28 Cdo 2476/2020). Tento smysl § 29 zákona č. 229/1991 Sb. a § 13 zákona č. 428/2012 Sb. přitom bezpochyby nikterak nevyžadoval, aby bylo třetím subjektům založeno právo blokovaný majetek na úkor státu bezplatně užívat a aby bylo potlačeno právo České republiky na vydání náhrady za majetkový prospěch, jenž užíváním dotčených statků bez odpovídajícího právního důvodu uživatelům vznikal.

16. Ustanovení § 60a odst. 1 zákona č. 219/2000 Sb. pak zakotvuje právo bytových družstev na bezúplatný převod pozemků ve vlastnictví České republiky s cílem sjednotit vlastnictví bytových domů s vlastnictvím funkčně souvisejících pozemků (Závodský, O., Svoboda, M. Zákon o majetku České republiky a jejím vystupování v právních vztazích: komentář. Praha: Wolters Kluwer, 2019, s. 417–420). Do doby uskutečnění této změny v osobě vlastníka však § 60a odst. 1 zákona č. 219/2000 Sb. – zavádějící povinnost státu převést pozemky ve prospěch bytového družstva – rovněž nepředstavuje právní důvod pro užívání příslušných pozemků nabyvatelem. Není-li tedy v období předcházejícím převodu pozemků na družstvo jiným zákonem předvídaným způsobem založeno věcné či obligační právo užívat státní pozemky (jehož existenci dovolatel v předmětné věci, pokud jde o rozhodný časový úsek, nenamítá), dostává se mu coby vlastníku staveb umístěných na cizích pozemcích bezdůvodného obohacení protiprávním (právní důvod postrádajícím) užitím cizí věci (viz především rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 8. 6. 2011, sp. zn. 28 Cdo 4092/2010).

17. Ve výjimečných případech, kdy by stát (respektive právnická osoba oprávněná k hospodaření s jeho majetkem) záměrně oddaloval převod pozemku na bytové družstvo ve spekulativní snaze extrahovat z družstva náhradu za výkon užívacího práva, by snad bylo možné uvažovat, že by uplatnění požadavku na vydání bezdůvodného obohacení proti družstvu představovalo zneužití práva ve smyslu § 8 o. z. (ke kvalifikaci výkonu práva na vydání bezdůvodného obohacení jako zneužívajícího viz v obecné rovině kupř. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 10. 7. 2020, sp. zn. 28 Cdo 527/2020). Soudy nižších stupňů však na základě v řízení provedených důkazů přijaly závěr, že takový postup žalobkyni nebylo možné vytknout, přičemž tento úsudek – jak bylo uvedeno výše – pro svou skutkovou povahu nepodléhá přezkumu v dovolacím řízení. Na daném skutkovém terénu vystavěný právní závěr, dle něhož se žalobkyně zneužití práva nedopustila, nadto dovolací soud přezkoumává toliko z hlediska zjevné nepřiměřenosti (viz např. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 24. 6. 2020, sp. zn. 23 Cdo 3660/2019, ze dne 25. 11. 2020, sp. zn. 22 Cdo 2969/2020, a ze dne 15. 4. 2021, sp. zn. 26 Cdo 3054/2020), jíž úvahy městského soudu v posuzované kauze zatíženy nejsou.

18. Na základě shora vyložených úvah dovolací soud dospěl k závěru, že právní posouzení věci odvolacím soudem, jenž konstatoval vznik bezdůvodného obohacení na straně žalovaného, je v mezích nastolených dovolacích důvodů (§ 242 odst. 3 věta první o. s. ř.) věcně správné, a dovolání proto v souladu s § 243d odst. 1 písm. a) o. s. ř. zamítl.